

Библиографија и каталог у националном библиографском корпусу

Марија Богдановић
Народна библиотека Србије, Београд
marija.bogdanovic@nb.rs
ORCID 0009-0008-5686-7689

Сажетак

Проблеми у области националне библиографије, који се читавају и кроз однос са националним каталогом, захтевају преглед стања које је довело до питања да ли је могуће да се подаци ова два ресурса преклопе и слију у један национални библиографски ресурс. Кроз преглед основних теоретских поставки оба појма, затим историјског оквира настанка проблема, долази се до покушаја да се нађу оптимална решења у складу са савременим технолошким могућностима, сагледавањем најбољих библиографско-каталошких искустава у свету и прилагођавањем међународних смерница и стандарда националним оквирима и потребама.

Кључне речи: национална библиографија, национални каталог, Национална библиографска агенција, Народна библиотека Србије, теорија библиографије, каталогизација, национални библиографски корпус.

Увод

Гашење Југословенског библиографског института (ЈУБИН) 2004. године јесте својеврсна историјска прекретница у српској библиографској историји. Настао из Библиографског института Србије, ЈУБИН је основан 1949. са идејом да се, у недостатку државне централне библиотеке, под окриљем једне институције обављају послови националних библиотека по републикама. ЈУБИН је израђивао текућу библиографију Социјалистичке Федеративне Републике Југославије (СФРЈ), а у Народној библиотеци Србије (НБС) отприлике у исто време започет је пројекат израде српске ретроспективне библиографије. Занимљиво је да после распада СФРЈ деведесетих година ЈУБИН наставља да обавља рад на текућој библиографији Србије, коју тек 2003. преузима НБС. Тада се коначно појавила могућност интеграције свих библиографско-каталошких функција у оквиру једне институције. Постојала је идеја да се оснује Библиографски центар у Народној библиотеци Србије, али се из неког разлога од тога одустало.¹ У то време стварају се и услови за успостављање система узајамне каталогизације са централним електронским каталогом Србије (касније COBISS), што подразумева наставак рада на текућој библиографији под окриљем НБС. Токови ретроспективне и текуће библиографије вишедеценијски институционално раздвојени политички мотивисаним одлукама, без обзира на враћање у окриље једне институције, остају и даље да се развијају под различитим, недовољно јасним и утемељеним критеријумима, без могућности синхронизације података који би омогућили

¹ Више о овоме види: Сретен Угричић, „ЈУБИН – статус и перспектива“, *Гласник Народне библиотеке Србије* Год. 4, бр. 1 (2002): 309–321; Слободанка Комненић, „И после ЈУБИН-а ЈУБИН или једна необична прича о првом и једином великом трансферу библиографа у Србији“, *Гласник Народне библиотеке Србије* Год. 22, бр. 25 (2023): 245–252.

стварање базе националног библиографског корпуса. То је био тренутак када је било могуће успоставити јединствен информациони библиографско-каталошки систем на новим ревидираним националним темељима, али он тада није препознат на адекватан начин.

Национална библиографија и национални каталог: сличности и разлике

У покушају да се суоче два слична, али и толико различита појма, национална библиографија и национални каталог, неопходно је почети дефинисањем основних теоретских поставки оба појма, а затим представити њихов историјски развој у библиотечко-библиографској пракси, како би се успешно могле разграничити сличности и разлике које су довеле до савремене позиције заједничког система информација и његове стварне улоге у корпусу система знања једне нације.

Дефиниција појма „национални каталог“ не постоји у теоријском тумачењу, јер се он обично изједначава са каталогом националне библиотеке, који описује фонд те установе. Национални каталог ипак (треба да) има много шири обухват и представља замишљени (идеални) скуп података заснован на принципу националне библиографске информације (НБИ). Он би обухватио све каталоге као носиоце таквих информација ради њиховог укључивања у општи национални репозиторијум. Са друге стране, Међународна федерација библиотечких удружења и институција (International Federation of Library Associations – IFLA) представља националну библиографију као регистар објављених националних докумената који може да садржи и материјал који се не налази у колекцији националне библиотеке, док је национални каталог регистар колекције националне библиотеке. Према смерницама које даје IFLA, „национална библиографија може бити производ који је настао из каталогизованих колекција националне библиотеке; или обрнуто, записи које је креирала национална библиографска агенција могу бити укључени у каталог националне библиотеке. Идеално би било да и национална библиографија и каталог националне библиотеке буду производи изведени из заједничког скупа података“.² У пракси се наилази на потпуно различите моделе односа ова два ресурса, као производ углавном историјских околности и потреба једне земље и/или народа. Међу најбољим примерима интеграције националне библиографије у библиотечку инфраструктуру јесте дански модел. Националну библиографију Данске израђује Дански библиографски центар (ДБЦ), који обезбеђује метаподатке и националну инфраструктуру библиотечкој заједници у земљи. На тај начин све јавне библиотеке користе метаподатке које је креирао ДБЦ. У центру је извршена „миграција националне инфраструктуре у услужно оријентисану архитектуру сконцентрисану око заједничког репозиторијума метаподатака, под називом Дански национални извор података“.³

У Србији је тај однос на националном нивоу превагнуо на штету библиографије, због приоритета датог развијању узајамног каталога, који је требало да подмири многе библиотечке потребе (при чему је још дуг пут до обједињавања свих електронских извора, чак и на техничком нивоу). На том путу идеја о националној библиографији није могла адекватно да се уклопи у постојећи систем библиографских података. У теоретском погледу, синергија националног каталога и националне библиографије суштински је могућа и неопходна, нарочито из перспективе савремених информационих технологија. То подразумева институционално успостављен систем управљања националним подацима кроз рад националне библиографске агенције, под чијим кровом би постојала платформа организованих националних докумената, уз апсолутно уважавање међународних стандарда.

² Ребека Л. Лубас, Матилд Коскас, ур., *Уобичајене праксе за националне библиографије у дигиталном добу*, прев. Ана Стевановић (Београд: Народна библиотека Србије, 2024), 47.

³ Исто, 72.

Библиографски ресурс(и)

У времену развијених информационих технологија и електронских облика постојања библиографске информације намеће се потреба за преименовањем, то јест њеним терминолошким прекомпоновањем у један *библиографски ресурс*, који подразумева „сваки организован скуп библиографских информација, специјално прикупљених у циљу задовољења библиографских потреба и питања (информисања и претраге)“.⁴ Тиме се информација удружује са претрагом на терминолошком нивоу. У тај библиографски ресурс улазе и електронски и лисни каталог, библиографска издања, библиографске картотеке и базе података, али и индекси унутар публикација. Проширење библиографске информације у библиографски извор постаје потребно када се шире и умножавају њени носиоци. Њене функције (идентификаторска, комуникативна, претраживачка, информативна, евалуативно-оријентациона, социјализирајућа и др.), делимично се поклапају по називу и садржају са функцијама библиографске делатности.⁵ „У складу са тим, *ресурс националне библиографије* је одвојени штампани или електронски ресурс који садржи ретроспективну националну библиографску информацију“.⁶ Веза библиографије и каталога требало би у том случају да буде недвосмислена. Међутим, на саветовању „о будућности британске националне библиографије“ наведено је да каталог националне библиотеке једне земље и њена национална библиографија имају преклапајуће али одвојене потребе и захтеве.⁷ Зато се поставља питање колико се функција националне библиографије преплиће са функцијом каталога националне библиотеке. У истраживањима које IFLA спроводи поводом улоге националне библиографије у савременом добу очито је да не постоји јединствено мишљење о томе да ли национална библиографија треба да буде одвојена или да се налази у оквиру каталога националне библиотеке.⁸ С обзиром да не постоји исто решење за различите потребе сваке поједине нације, препорука је да се национална библиографија представи одвојено и да се разликује од каталога институције или од узајамног каталога. „У националној библиографији, као и у библиографији уопште, библиографска база података и попис постају неопходни, незаменљиви елементи система информационе подршке. База података, формирана на основу текуће библиографије, јесте интегративни (у суштини ретроспективни) библиографски ресурс, форма дуготрајног чувања библиографске информације, средство сталног приступа, пре свега у циљу библиографске претраге“.⁹ Стварање и ширење извора у максимално доступном облику, штампаном и/или електронском, треба да буду један од главних принципа националне библиографије. Главни задатак је пружање информација о саставу и структури библиографских корпуса националних докумената и важности њихове вишеаспектне анализе. Каталогски машински читљиви формати и претраживачки мени аутоматизованих библиотечко-информационих система морају бити прилагођени специфичностима и функцијама националне библиографије.¹⁰ На међународном библиографском конгресу *Библиографске информације у дигиталној култури*, одржаном априла 2021. године у Новосибирску било је говора о томе како убрзани процеси информационих технологија утичу на однос библиографије и каталога. Тамо су „разматрана питања са којима се данас суочава библиографска заједница: прелазак на централизовано формирање библиографских

⁴ Григорий Львович Левин, *Национальная библиография Российской Федерации: проблемы теории и практики* (Москва: Пашков дом, 2014), 30.

⁵ Исто, 50.

⁶ Исто, 30.

⁷ John W East, "Requiem for the National Bibliography? The Implications of Internet Access to National Library Catalogues", *Australian Academic & Research Libraries* Vol. 30, Issue 1 (1999): 1–10, <https://doi.org/10.1080/00048623.1999.10755072>.

⁸ Лубас, Коскас, *Уобичајене праксе за националне библиографије у дигиталном добу*, 16.

⁹ Левин, *Национальная библиография Российской Федерации*, 31.

¹⁰ Исто, 40.

записа, захтеви за библиографским електронским ресурсима, претраживање библиотечких ресурса и општег информационог простора, прелазак са породице MARC формата на нове методе презентације података, употреба DOI и библиографских референци, употреба концептуалних модела које је развила IFLA, стварање отворених повезаних система података и формирање библиографија коришћењем алгоритама вештачке интелигенције¹¹.

Каталожка јединица као нуклеус информације: историјска перспектива

Са друге стране, потребно је сагледати какви су проблеми пратили историјски развој каталогизације, како би биле јасније сталне недоумице око начина обликовања каталожке јединице као нуклеуса информације битне за оба ресурса: каталожки и библиографски. Почетна дилема око одабира концепта обликовања каталога која се пружала у два смера, формалном и библиографском, указује на касније узроке неспоразума, неусаглашености и неподударности ова два ресурса. Елементи библиографског приступа организацији каталога, који подразумевају окупљање и систематизацију каталожких јединица, организовање у шире тематске целине под одговарајућим формалним одредницама, присутни су још од средњег века.¹² Паницијева правила (1841) развијају формални концепт, што потврђује и касније доношење Англо-америчких правила (1908). Пруске инструкције (1899) следе такозвани библиографски приступ, који би се могао назвати дескриптивним. То су била стандардизована библиографска каталожка правила за библиотеке немачког говорног подручја, која су граматичком опису заснованом на наслову давала предност у односу на механички опис заснован на аутору. Тек је међународна конференција о каталожким начелима, одржана у Паризу 1961, успела да утврди јединствене теоријске основе за доношење унификованих међународних правила, успевајући да обједини већину каталожких кодекса развијаних широм света, после чега су Париски принципи ушли у широку употребу. Почетком овог века IFLA је израдила нову изјаву о принципима (2009), која је одобрена тек 2016. године. Она је заменила и експлицитно проширила обим примене Париских принципа са искључиво текстуалних извора на све врсте извора и са самог избора и облика описа на све аспекте библиографских и ауторитативних података који се користе у библиотечким каталозима.¹³ Новине се односе на категорије корисника, окружење отвореног приступа, интероперабилност и приступачност података, карактеристике алата за откривање, као и на значајну промену понашања корисника уопште. Дакле, у случају западног модела, „релевантна историјска основа је пракса англо-америчке дескриптивне и предметне каталогизације“.¹⁴ Руска каталожка пракса имала је своје аутономне токове кроз историју каталогизације и структуру информационог система на федералном нивоу државе, заснованог на територијалним, језичким, регионалним и националним принципима. Најновија „Руска правила каталогизације“, које је 2007. саставила група стручњака из Руске државне библиотеке, Руске националне библиотеке и Руске књижне палате¹⁵ заснивају се на теоријским принципима библиографског описа и каталогизације, као и на теорији организације каталога према основном стандарду ГОСТ 7.1-2003. Развој ових правила имао је за циљ усклађивање националних правила каталогизације са одредбама Међународног стандарда библиографског описа (International Standard Bibliographic Description – ISBD).

¹¹ Наталија Владиславовна Ласточкина и Олга Федоровна Семенова, „Компетенции современного специалиста в области каталогизации“, *Култура: теорија и пракса* No. 5 (2022): 31–34.

¹² Светлана Јанчић, „Развој теоријске мисли у области каталогизације“, *Библиошкар* Год. 46, бр. 1–2 (1996): 23.

¹³ Agnese Galeffi et al., *Statement of International Cataloguing Principles (ICP)* (Haag: IFLA, 2016), accessed 9 march 2026, https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/cataloguing/icp/icp_2016-en.pdf.

¹⁴ Ijejn Svenonijus, *Intelektualna osnova organizovanja informacija* (Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2007), 18.

¹⁵ *Российские правила каталогизации: [в 2 ч.]* (Москва: [б. и.], 2007).

Дигитализација и библиотечки каталози следеће генерације

Процеси дигитализације који се веома брзо развијају захтевају од библиотека да развијају и имплементирају нове формате и методе рада, чиме се ствара изразита дистинкција између електронских ресурса каталога и знања акумулираног у библиотекама у традиционалном папирном формату. Развој аутоматизованих технологија у библиотечким активностима последњих деценија значајно је променио функционалне могућности електронских библиотечких система. Међутим, један од кључних проблема коришћења електронског каталога је његов ограничени капацитет. Електронски каталог који одражава само део библиотечке колекције не задовољава потребе савремених корисника.¹⁶ Зато се све више говори о „библиотечким каталозима следеће генерације“. Мора се приметити да они имају мало везе са суштином библиотечких каталога, а много више у обзир узимају потребе садашње генерације корисника, који размишљају искључиво у сфери веба. Уопштено говорећи, основна одлика библиотечког каталога следеће генерације јесте његова способност да превазиђе неке аспекте традиционалног обрасца библиотечких каталога. Бридинг износи став да је један од кључних захтева електронских библиотечких система следеће генерације обезбеђивање јединствене тачке приступа целом спектру библиотечких библиографских информација (електронске колекције, базе података са пуним текстом и лиценцираним приступом).¹⁷ Али то је само један од могућих одговора на проширене захтеве корисника у складу са невероватно брзим променама технологија и веома спорим променама каталошко-библиографских образаца.

Визија глобалног приступа ауторитативним метаподацима, која се огледа кроз систем Универзалне библиографске контроле (Universal Bibliographic Control – UBC), можда је најсигурнији пут кроз мноштво података који са новим технологијама потенцијално губе значај или видљивост. Све већа сложеност информационог пејзажа захтева управо стандардизоване и интероперабилне метаподатке, што сугерише најновија изјава IFLA-е из јула 2025. године. Она поново потврђује континуирани значај UBC као темељног принципа у домену библиотечких и информационих услуга, подржавајући приступ поузданим информацијама за све.¹⁸ UBC служи као структурна окосница за примену IFLA-иног пакета библиографских стандарда, и пружа кохерентан оквир за рад националне библиографске агенције, како би се и националне библиографије координисано и на доследан начин израђивале. Ако се упореди теорија и пракса, питање је колико се ове јасне смернице примењују и поштују, и колико су у различитим библиотечким системима употребљиве са националног аспекта, у смислу адекватног коришћења пакета националних података.

Рекло би се да библиотекари и информатичари термин „метаподаци“ користе прилично олако, јер многи повезују процес каталогизације са одређеном врстом метаподатака.¹⁹ Према широј дефиницији метаподаци су и дескриптивна библиографија, апстракти и индекси, енциклопедије, речници. Са друге стране постоје метаподаци које аутоматски генеришу вебпре-traживачи и други рачунарски софтвери које креирају људи који нису обучени и образовани за каталогизацију и контролу ауторитативних података или било коју врсту стандарда. Постоји могућност да се због тога важна разлика између каталошких и других врста метаподатака у

¹⁶ Процеси ретроспективне конверзије лисних каталога у многим националним библиотекама у свету још увек нису у потпуности завршени. Види: Анна Александровна Стукалова, „Современное состояние и режимы функционирования электронных каталогов библиотек“, *Научные и технические библиотеки* Но. 4 (2022): 105–125.

¹⁷ Marshall Breeding, „Next-Generation Library Catalogs“, *Library Technology Reports* Vol. 43, Number 4 (2007), accessed 9 march 2026, <https://librarytechnology.org/document/18344>.

¹⁸ IFLA, „Just Released: IFLA's 2025 Professional Statement on Universal Bibliographic Control – A Strategic Vision for Reliable Metadata“, Last update 28 July 2025, accessed 9 march 2026, <https://www.ifla.org/news/just-released-iflas-2025-professional-statement-on-universal-bibliographic-control-a-strategic-vision-for-reliable-metadata/>.

¹⁹ Martha M. Yee, „Cataloging Compared to Descriptive Bibliography, Abstracting and Indexing Services and Metadata“, *Cataloging & Classification Quarterly* Vol. 44, Issue 3/4 (2007): 307–327, doi: 10.1300/J104v44n03_10.

будућности изгуби. Творци нових правила каталогизације намењују их коришћењу много шире заједнице него што је библиотека, и то баш за креирање каталошких записа. У ту сврху мета-подаци се користе као најбоље решење за покривање најразноврснијег спектра докумената, тј. информација. Функционални захтеви за библиографске записе (Functional Requirements for Bibliographic Records – FRBR), модел који је основа нових правила каталогизације, усмерен је на још шире потребе. Технички гледано, FRBR користи модел ентитет-релација мета-података за информационе објекте, уместо концепта једног равног записа који је у основи тренутних стандарда каталогизације, што укључује четири нивоа представљања: дело, израз, манифестација и јединица.²⁰ Ако буде у потпуности примењен, FRBR ће довести до највеће промене у историји каталогизације. Рачунарско анализирање сирових података, без икакве људске интервенције, већ је увелико у употреби.

Из свега наведеног стиче се утисак да су библиотекари данас у позицији неприродне транзиције. Упркос теорији, стандардима и напредним технологијама вечна питања националног каталога и националне библиографије у пракси и даље остају нерешена. Сложен утицај нових информационих технологија на библиотекарство, библиографију, издаваштво и науку о књизи, захтевају стварање теорије која синтетиче ове различите аспекте. То је могуће са методолошке тачке само кроз трансдисциплинарни теоријски оквир. Он треба да integriше различите методе истраживања, обезбеђујући јединство знања изван граница одређене дисциплине и могућност стварања новог интелектуалног простора и хоризонта мишљења. То води ка новој теорији која је у руској библиографској пракси врло актуелна, а то је теорија о библиосфери²¹. Ова теорија, која је још у повоју (и коју је развио А. В. Соколов, руски теоретичар библиографије и библиотекарства), већ изазива бројна контрадикторна схватања. Не улазећи дубље у њене основе, треба се задржати на сегменту обухваћеном сфером коју формира свет књига. Из те перспективе, библиосфера је дефинисана као „национални систем инфраструктурних књижно-комуникационих система, формираних током индустријске фазе техногене цивилизације, који обезбеђују очување, репродукцију и даљи развој нације“.²² „Идеја библиосфере као пре свега посредника, упућује нас на концепт сложености науке о књигама, која укључује библиотекарство и библиографију као посреднике“.²³ Ово јасно сведочи о значају националне библиографије у очувању знања једне нације. Пuteви којима она иде кроз лавиринт историјских околности, методолошких поставки и теоријских схватања говоре о њеној комплексности и примењивости у највишим сферама људског знања. На темељу националне библиографије може се градити читав систем националних информација у било ком облику, ако су њене основе јасне. Управо повратак њима може бити одговор на сва досадашња разматрања и питања опстанка и трансформације информација у глобалном информатичком окружењу.

Национална библиографија и национални идентитет

Резервисани за уводне студије приручника библиографије²⁴, теоријски увиди заустављали су се на општим дефиницијама библиографске делатности и на методолошким поставкама. Библиографска делатност гранала се у два смера: методолошка истраживања и праксу, а

²⁰ “OCLC Research Activities and IFLA’s Functional Requirements for Bibliographic Records”, accessed 9 march 2026, <https://www.oclc.org/research/activities/frbr.html>.

²¹ Евгений Александрович Плешкевич, „Библиография в контексте учения о библиосфере: состояние и перспективы развития“, *Библиосфера* No. 2 (2021): 51–58.

²² Аркадий Васильевич Соколов, *Библиосфера и иносфера в культурном и пространственном развитии России* (Москва: РШБА, 2016), 204.

²³ Плешкевич, „Библиография в контексте учения о библиосфере...“, 51–58.

²⁴ Janez Logar, *Uvod u bibliografiju* (Sarajevo: Svjetlost, 1973); Војислав Максимовић, *Основе теорије библиографије* (Београд: Народна библиотека Србије, 1987); Александра Вранеш, *Основи библиографије* (Београд: Народна библиотека Србије, 2001); Александра Вранеш, *Библиографија* (Београд: Филолошки факултет, 2013).

сама пракса исцрпљивала се у изради библиографија и информативној делатности. Методолошке поставке, проистекле из текуће и ретроспективне праксе, покушавале су да дефинишу пре свега оквири националне библиографије у несређеним историјским околностима. Тај процес актуелан је и данас онолико колико је био на самим српским библиографским почецима. Како је А. Вранеш приметила, „мишљења савремених теоретичара библиографије у нашој земљи уткана су у принципе на којима почивају српска ретроспективна (пројекат Народне библиотеке Србије) и текућа југословенска библиографија (пројекат Југословенског библиографског института)“²⁵ (може се додати и текућа српска библиографија, која се у НБС израђује на основу обавезног примерка). Она запажа да тек „интеграција свих видова библиографије, нарочито националне, и текуће и ретроспективне, у целовити научни систем једне земље и њену свакодневицу, обезбеђује потврђивање националног идентитета“.²⁶ Колико је важан корпус националне библиографије показује нам и схватање да „национална библиографија пружа информације о културним и интелектуалним достигнућима једне земље или нације, оличеним у њеној издавачкој продукцији“.²⁷ Посматрајући шире, национална библиографија треба да представља „сведочанство националног памћења, схваћено као писмена потврда културе без вредносног суда које доноси време“, јер „формира информативни библиографски модел за изучавање историјског развоја свих сфера њиховог друштвеног живота и укључује их у светску културу“.²⁸ У Србији постоје идеје о потреби дефинисања, у теоријском смислу, значаја националне библиографије, али конкретнијег помака у ширем осмишљавању стратешког односа према овој теми није било, изузимајући појединачне покушаје без институционалне подршке. Одсуство концепта и теоријског утемељења у раду на националном библиографском репертоару створило је низ неправилности и погрешних корака који се очитују пре свега у схватању односа националне библиографије и националног каталога.

Домаћа каталошка пракса

Почеци рада на каталошкој теорији код нас после Другог светског рата сводили су се на труд Комисије за израду правила за каталогизацију, која су почивала на методолошким начелима преузетим из Совјетског Савеза и Чехословачке. Доношење *Правила за каталогизацију* 1957. године Друштва библиотекара Србије означава почетак формирања основа каталошке теорије и праксе у националним оквирима.²⁹ При изради су се користила дотадашња правила Народне библиотеке и Универзитетске библиотеке у Београду, затим извесна словеначка правила, али и поједина инострана (америчка, бугарска, ватиканска, енглеска, пруска и совјетска).³⁰ У предговору *Правила* стоји занимљива напомена: „у једно од битних питања – *исписивање одреднице ћирилицом или латиницом* – Комисија, из разлога који су исувише очигледни, није улазила, то питање треба да реши свака библиотека појединачно“.³¹ Доношење Париских принципа подстакло је Комисију за каталогизацију Савеза друштава библиотечких радника

²⁵ Вранеш, *Библиографија*, 107.

²⁶ Александра Вранеш, „Библиографија – сегмент синтезе националних културних идентитета“, у *Српска национална библиографија* (Београд: Народна библиотека Србије, 2014), 21.

²⁷ Наталија Константиновна Леликова, „Национална библиографија в цифрову епоху: међународна регламентација и отечественный опыт“, *Библиосфера* No. 2 (2021): 37–43.

²⁸ Левин, *Национална библиографија Российской Федерации*, 51.

²⁹ Више о овој теми: Светлана Јанчић и Ана Савић, *Каталози Народне библиотеке Србије* (Београд: Народна библиотека Србије, 2021), 64–68.

³⁰ „Предговор“, у *Правила за каталогизацију* (Београд: Друштво библиотекара НРС, 1957), 5–6.

³¹ Исто, 5.

Југославије да приступи изради „националног каталогског правилника“.³² Ева Верона је за те потребе написала чувена два тома приручника за каталогизацију који су и данас актуелни: *Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga* (1970, 1983). „Својом кохерентном организационом структуром, детаљном и доследном разрадом теоријских проблема, утемељеном на међународном каталогском референтном оквиру.... РРІАК је оправдано стекао статус националних каталогских правила“.³³ Верона у предговору првом издању *Правилника* каже између осталог: „Комисија за каталогизацију СДБЈ донијела је препоруку да се приступи изради *ойћејугославенскога каталогског правилника*“.³⁴ Следећи приручник посвећен алфабетском каталогу, ауторки М. Бабовић и С. Јанчић, подстакнут преласком на нов начин каталогске обраде, имао је за циљ да „понуди одговоре на што већи број питања која намеће сама каталогска пракса“.³⁵ Ослањајући се на дугогодишње искуство у раду на каталогизацији у Народној библиотеци Србије, оне су осетиле потребу израде приручника који ће методолошке оквири каталогизације прилагодити пракси националне установе. У најновијем приручнику *Каталогизација монографских извора* (2018), „полазећи од ревидиране Изјаве о међународним каталогским начелима, обједињеног издања ISBD, иновирани теоријске основе и националне праксе у домену каталогизације ... аутори овог приручника определили су се за обједињавање, актуелизовање и тумачење важећих националних каталогских правила“.³⁶ Стиче се утисак да су српски каталогизатори, као и српски библиографи, невољно или несвесно били стављени у позицију компромиса, тачније подређивања српских националних потреба општејугословенским. Транзиција са таквих поставки последњих деценија вршена је неспретно и несигурно, што у будућности ствара потребу редеофиниције националног библиографског корпуса који чине национални каталог и национална библиографија.

У прилог томе неопходно је осврнути се на почетке аутоматизације у српском библиотечком систему. Народна библиотека Србије је 1989. приступила пројекту Библиотечко-информационог система (БИС) формираног на југословенском нивоу са циљем повезивања националних библиотека и библиотека које поседују значајне и велике фондове. Том приликом је створен ЈУБИБ – узајамна библиографско-каталогска база у оквиру Система научних и технолошких информација Југославије (СНТИ). Улогу координатора развоја технолошке основе ЈУБИБ-а преузео је Институт информатичких знаности у Марибору (IZUM).³⁷ Тако је створена узајамна библиографска база података у СФРЈ као резултат јединствене библиографске обраде докумената. Када се распадом Југославије распао и овај систем, НБС, Библиотека Матице српске (БМС) и Универзитетска библиотека наставиле су да раде локално, али на истом софтверу. Како су потребе осталих библиотека да се прикључе систему узајамне каталогизације постајале веће, одлучено је да се на нивоу Србије успостави мрежа таквих библиотека. Преко пројеката „Виртуелна библиотека Србије“ и „Изградња кооперативне мреже високошколских библиотека у Србији“, које су финансирали Фонд за отворено друштво и Европска комисија у оквиру програма Темпус, одабран је програмски пакет за библиотеке „који има интерфејсе на српском језику и чији је однос квалитет/цена био прихватљив за Србију“³⁸, а то је IZUM-

³² Јанчић и Савић, *Каталози Народне библиотеке Србије*, 67. (подвукла М. Б.)

³³ Исто, 68. (подвукла М. Б.)

³⁴ Eva Verona, „Predgovor 1. izdanju“, u *Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga*. 1. (Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1986), 7. (подвукла М. Б.)

³⁵ Мирјана Бабовић и Светлана Јанчић, *Алфабетски каталог монографских публикација* (Београд: Народна библиотека Србије, 1985), 8.

³⁶ Светлана Јанчић и Ана Савић, *Каталогизација монографских извора* (Београд: Народна библиотека Србије, 2018), 7–8. (подвукла М. Б.)

³⁷ Јанчић и Савић, *Каталози Народне библиотеке Србије*, 127.

³⁸ Стела Филипи Матутиновић, „Библиотечки системи и проблеми њиховог повезивања у Србији“, *Глас библиотеке: часопис за савремено библиотечарство* Бр. 11 (2004): 6.

ов софтвер COBISS. У међувремену, он је прерастао у респектабилан регионални систем, са могућношћу размене података и њихове брже претраге. У њему тренутно учествује 275 библиотеке из Србије са преко четири милиона записа у узајамној и преко 10 милиона у локалним базама података.³⁹

Српска национална библиографија

Корпус српске националне библиографије састоји се од текућег и ретроспективног дела, који се израђују у Народној библиотеци Србије. Текућа библиографија заснована је на обавезном примерку НБС и БМС, чиме се у националне библиографске центре слива сва издавачка продукција у оквиру државе, што је израз територијалног принципа. Библиографија Србије представља покушај да се српска текућа библиографија допуни према националним критеријумима у измењеним друштвено-историјским околностима: критеријуми су национални, језички и тематски (други о нама). Грађу чине публикације набављене на неколико начина (размена, куповина, поклон), пристигле у библиотеке Србије током текуће године. Основу чине обавезни примерак Црне Горе, који се доставља НБС, али у Србику улази само по националном критеријуму, који није јасно дефинисан и примењује се врло селективно и обавезни примерак Републике Српске, који улази по територијалном принципу, без обзира на нацију и језик. Текућа библиографија и Србику објављују се само у електронском облику на сајту НБС. Ретроспективна библиографија израђује се у НБС кроз пројекат започет још 1954. године, постоји само у штампаном виду и подељена је на неколико целина: књиге за периоде 1801–1867. (два тома) и 1868–1944. (21 том), а серијске публикације за период 1768–2005. (том 1: А–Г (од планирана четири)). Критеријуми су начелно требало да буду језик, територија и национална припадност, „међутим, због владајуће политичке атмосфере, Комисија за израду Српске библиографије (1954) одлучује се за територијални критеријум, којим би се обухватиле књиге објављене на подручју тадашње Народне републике Србије“.⁴⁰ Касније је делимично опет усвојен национални критеријум, док је у Допунама (21 том) учињен покушај јаснијег дефинисања мерила у складу са потребама националне библиографије ради исправљања недостатака претходног рада. Нерешен проблем критеријума националне библиографије тиче се и текућег и ретроспективног корпуса.

Закључна разматрања

Ако се национална библиографија и национални каталог сагледавају као једна целина са међусобно зависним деловима, који су по својим циљевима и наменама ипак аутономни, види се један разбијен систем који нема јасне темеље, не зна куда иде и нема заједничку будућност. Различити медији текуће и ретроспективне библиографије (електронски и штампани) нису једини камен спотицања. Осим недостатка темељних поставки националне библиографије (критеријуми, периодизација) и институционалне утемељености (национални библиографски центар), тренутно стање је такво да не постоји чак ни идеја како би се ови постојећи токови српске библиографије (текућа, ретроспективна, Србику) слили у један национални корпус докумената. Кључне тачке на које треба обратити пажњу при стварању националне базе библиографских података биле би следеће: домаћи софтвер, кодови за језик⁴¹, ауторитативни подаци, библиографски исписи. Ретроконверзија штампаних библиографија и каталога уз

³⁹ Cobiss.sr, „Показатељи раста“, преузето 9. 3. 2026, <https://sr.cobiss.net/pokazatelji/>.

⁴⁰ Марија Богдановић и Жарко Војновић, „Предговор“, у *Српска библиографија*, књиге 1868–1944. Књ. 21, Допуне (Београд: Народна библиотека Србије, 2017): XXVII.

⁴¹ Проблем је настао после потписивања Споразума о одређивању језика публикације за коју се израђује ЦИП. Види: „Нови договор“, *Гласник Народне библиотеке Србије* Год. 10, бр. 1 (2008): 197–203.

подршку домаћег софтвера која би се спровела уз прецизне поставке оквира и система националних података, чинила би основу за прецизан и јасан национални библиографски ресурс, на чијим основама би се градио и национални каталог и систем националне библиографије.

Са друге стране, може се рећи да постоји национални каталог (подаци), али се користи страни алат (софтвер) за управљање њиме. Ослањање на страни софтвер (IZUM) доноси одређена ограничења у погледу потпуне дигиталне суверености. Предности сопственог софтвера биле би пре свега у лакшој имплементацији специфичности српског језика (нпр. аутоматска конверзија ћирилица-латиница, специфичности у азбучном редоследу). Институција би могла да креира алгоритме који су у потпуности прилагођени српском језику и писму, без чекања на ажурирања из страног технолошког центра. Кровна институција, одговорна за националне податке, могла би брже да мења кодове и API протоколе⁴² како би, на пример, портали попут еНауке⁴³ и Националног репозиторијума⁴⁴ радили на заједничкој платформи. Веза између еНауке, регистра истраживача и библиотечног каталога била би директна (native), а не преко посредничких API-ја. Уместо плаћања годишњих лиценци и одржавања словеначком IZUM-у, новац би се улагао у домаће IT стручњаке и институције попут Народне библиотеке Србије. Национална библиографија би се налазила искључиво на државним серверима, под контролом домаћих закона о информационој безбедности. То би био повратак принципу дигиталног суверенитета. У том сценарију, логичан носилац развоја била би Народна библиотека Србије, јер она по закону већ брине о националној библиографији и узајамном каталогу. Стога би формирање националног библиографског центра (који је у југословенским приликама радио у оквиру Југословенског библиографског института), било вероватно једино право решење за нагомилане проблеме у националном библиографском корпусу.

Литература и извори:

1. Babović, Mirjana i Svetlana Jančić. *Alfabetski katalog monografskih publikacija*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 1985.
2. Bogdanović, Marija i Žarko Vojnović, „Predgovor“. U *Srpska bibliografija, knjige 1868–1944. Knj. 21, Dopune. XXV–XXXII*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2017.
3. Breeding, Marshall. „Next-Generation Library Catalogs“. *Library Technology Reports* Vol. 43, Number 4, 2007. Accessed 9 March 2026. <https://librarytechnology.org/document/18344>.
4. Cobiss.sr, „Pokazatelji rasta“. Preuzeto 9. 3. 2026. <https://sr.cobiss.net/pokazatelji/>.
5. East, John W. „Requiem for the National Bibliography? The Implications of Internet Access to National Library Catalogues“. *Australian Academic & Research Libraries* Vol. 30, Issue 1 (1999): 1–10. <https://doi.org/10.1080/00048623.1999.10755072>.
6. Enauka: registar istraživača i Registar naučnoistraživačkih organizacija u Republici Srbiji. Preuzeto 9. 3. 2026. <https://enauka.gov.rs/>.
7. Filipi Matutinović, Stela, „Bibliotečki sistemi i problemi njihovog povezivanja u Srbiji“. *Glas biblioteke: časopis za savremeno bibliotekarstvo* Br. 11 (2004): 5–10.
8. Galeffi, Agnese et al. *Statement of International Cataloguing Principles (ICP)*. Haag: IFLA, 2016. Preuzeto 9. 3. 2026. https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/cataloguing/icp/icp_2016-en.pdf.

⁴² API (Application Programming Interfaces), сетови дефинисаних метода и протокола који омогућавају различитим софтверским апликацијама да комуницирају међусобно, размењују податке и функционалности.

⁴³ Енаука: регистар истраживача и Регистар научноистраживачких организација у Републици Србији, преузето 9. 3. 2026, <https://enauka.gov.rs/>.

⁴⁴ Национални репозиторијум дисертација у Србији, преузето 9. 3. 2026, <https://nardus.mpn.gov.rs/>.

9. IFLA. "Just Released: IFLA's 2025 Professional Statement on Universal Bibliographic Control – A Strategic Vision for Reliable Metadata". Last update 28 July 2025, accessed 9 March 2026. <https://www.ifla.org/news/just-released-iflas-2025-professional-statement-on-universal-bibliographic-control-a-strategic-vision-for-reliable-metadata>.
10. Jančić, Svetlana i Ana Savić. *Katalogizacija monografskih izvora*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2018.
11. Jančić, Svetlana i Ana Savić. *Katalozi Narodne biblioteke Srbije*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2021.
12. Jančić, Svetlana. „Razvoj teorijske misli u oblasti katalogizacije“. *Bibliotekar* God. 46, br. 1–2 (1996): 15–27.
13. Komnenić, Slobodanka. „I posle JUBIN-a JUBIN ili jedna neobična priča o prvom i jedinom velikom transferu bibliografa u Srbiji“. *Glasnik Narodne biblioteke Srbije* God. 22, br. 25 (2023): 245–252.
14. Ласточкина, Наталия Владиславовна и Ольга Федоровна Семенова. „Компетенции современного специалиста в области каталогизации“. *Культура: теория и практика* No. 5 (2022): 31–34.
15. Леликова, Наталия Константиновна. „Национальная библиография в цифровую эпоху: международная регламентация и отечественный опыт“. *Библиосфера* No. 2 (2021): 37–43.
16. Левин, Григорий Львович. *Национальная библиография Российской Федерации: проблемы теории и практики*. Москва: Пашков дом, 2014.
17. Logar, Janez. *Uvod u bibliografiju*. Sarajevo: Svjetlost, 1973.
18. Lubas Rebeka L. i Matild Koskas, ur. *Uobičajene prakse za nacionalne bibliografije u digitalnom dobu*. Prevela Ana Stevanović. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2024.
19. Maksimović, Vojislav. *Osnove teorije bibliografije*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 1987.
20. Nacionalni repozitorijum disertacija u Srbiji, preuzeto 9. 3. 2026, <https://nardus.mpn.gov.rs/>.
21. „Novi dogovor“. *Glasnik Narodne biblioteke Srbije* God. 10, br. 1 (2008): 197–203.
22. "OCLC Research Activities and IFLA's Functional Requirements for Bibliographic Records". Accessed 9 March 2026. <https://www.oclc.org/research/activities/frbr.html>
23. Плешкевич, Евгений Александрович. „Библиография в контексте учения о библиосфере: состояние и перспективы развития“. *Библиосфера* No. 2 (2021): 51–58.
24. „Predgovor“. U *Pravila za katalogizaciju*, 5–6. Beograd: Društvo bibliotekara NRS, 1957.
25. *Российские правила каталогизации: [в 2 ч.]*. Москва: [б. и.], 2007.
26. Соколов, Аркадий Васильевич. *Библиосфера и иносфера в культурном пространстве России*. Москва: РШБА, 2016.
27. Стукалова, Анна Александровна. „Современное состояние и режимы функционирования электронных каталогов библиотек“. *Научные и технические библиотеки* No. 4 (2022): 105–125.
28. Svenonijus, Ilej. *Intelektualna osnova organizovanja informacija*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2007.
29. Ugričić, Sreten. „YUBIN – status i perspektiva“. *Glasnik Narodne biblioteke Srbije* God. 4, br. 1 (2002): 309–321.
30. Verona, Eva. „Predgovor 1. izdanju“. U: *Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga*. 1. 7–11. Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1986.
31. Vraneš, Aleksandra. „Bibliografija – segment sinteze nacionalnih kulturnih identiteta“. U *Srpska nacionalna bibliografija*, 21–26. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2014.
32. Vraneš, Aleksandra. *Bibliografija*. Beograd: Filološki fakultet, 2013.
33. Vraneš, Aleksandra. *Osnovi bibliografije*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2001.
34. Yee, Martha M. „Cataloging Compared to Descriptive Bibliography, Abstracting and Indexing Services and Metadata“. *Cataloging & Classification Quarterly* Vol. 44, Issue 3/4 (2007): 307–327. doi: 10.1300/J104v44n03_10.

Bibliography and Catalogue in the National Bibliographic Corps

Summary

Problems in the sphere of the national bibliography that partly lie in its relation to the national catalogue demand a review of the state that generated the question of whether it is possible to overlap data from these two sources and conflate them into one national bibliographic resource. The review of basic theoretical principles of both concepts and the historical framing of the problem genesis leads to an attempt to find optimal solutions in accordance with modern technological possibilities. It is done through consideration of the best bibliographical and cataloguing practices and the adjustment of international guidelines and standards to the national situation and needs.

Keywords: national bibliography, national catalogue, National Bibliographic Agency, National Library of Serbia, theory of bibliography, national bibliographic corps

Примљено: 19. фебруара 2026.
Исправке рукописа: 20. априла 2026.
Прихваћено за објављивање: 25. априла 2026.